

ІВАН ЧЕНДЕЙ ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ КРИТИК

Анотація. Стаття присвячена питанням літературної критики у публіцистиці І. Чендея.

Ключові слова: талант, творчий процес, жанр, учнівство, краса, мистецтво.

Summary. The article deals with the literary-critical works of I. Chendey, the main attention is paid to the problems of his creative individuality, talent and creative process development.

Key words: talent, creative process, genre, apprenticeship, beauty, art.

І. Чендей належить до тієї когорти митців, які успішно працювали в різних жанрах творчості. Окрім оповідань, новел, повістей та романів він писав відгуки, рецензії, творчі портрети, передмови і післямови до книжок. Публікації І. Чендея з питань мистецтва репрезентують високий рівень літературно-критичної думки автора.

Визначальним у творчості І. Чендея вважав талант. Це, за словами критика, "обов'язок, той скарб, що його носити нелегко, а мати – велика відповідальність перед рідним народом, перед добою. Талант можна розміняти, як всяку коштовність можна загубити. Але його можна й збагатити, можна піддати шліфуванню, як алмаз. Тоді він починає сяяти гранями і чарувати" [7, 4].

Талант – категорія динамічна. Він "відбувається доти, поки живе". Це, за словами І. Чендея, "неоцінений і нерозмінний скарб, який належить народу" [7, 4], народ багатий, коли до нього приходять таланти. Таланти народжуються важко, "важко потім і грануться, аби сліпуче засвітитися й світити". Справжній письменник починається з вродженого таланту.

Щоб талант відбувся, відзначав І. Чендей, розмірковуючи над особливостями творчої індивідуальності П. Скунця, потрібен був відповідний поетичний і літературний процес на Закарпатті упродовж багатьох літ "укупі з Духновичем і Павловичем, Боршошем і Карабелешом, Красіним і Гойдою, але і дійсність з возз'єднанням Закарпатської України з Радянською Україною, з університетом в Ужгороді і можливість простому юнакові з Верховини добути в ньому знання й освіту" [10]. А ще потрібна була спільна "поетична родина" зі справді прекрасними майстрами українського поетичного слова. Всі ці чинники, на думку І. Чендея, сприяли формуванню таланту нині відомого поета.

І. Чендей вважав мистецтво формою духовного вияву особистості. Творча індивідуальність – це той епіцентр, через який переломлюються проблеми часу. У статті "Творчість добрих почуттів" критик відзначав, що уся творчість Ю. Керекеша пройнята щедрістю і добротою почуттів. Ця доброта йде від характеру письменника, його лагідної вдачі. Він пробуджує доброту в людях і через доброту показує силу людини. У Ю. Керекеша, за словами І. Чендея, "великий запас сердечної, душевної Доброти" [14].

Передумовою творчого успіху митця І. Чендея вважав знання в широкому розумінні, належну ерудицію, культуру, фахову підготовку і літературний досвід, а ще – працюваність. "Здається мені, – писав критик, – що ми всі багато виграли б, коли б у нас була велика настирливість і завзяття до праці; така впертість, що переходить у творчість" [17]. Письменник повинен бути вимогливим до себе, його не має вабити "омана легкої слави, дешевого заробітчанства" [17]. Будучи уважним до слова, має знати, що хоче і може сказати читачеві. "Читач, – писав критик, – завжди відчуває вагомість думки і почуттів автора, як відчуває і те, що автор писав так собі, знічев'я, коли ще міг і не писати" [5, 55].

Недугою багатьох письменників є, на думку І. Чендея, поспішність, нетерпеливість, в результаті яких з'являються "недоноски і скороспілки", відсутність витримки і наполегливості, бажання будь-що видатися, забуваючи, що істинне з'являється лише в процесі наполегливої праці і само собі прискорює дорогу до визнання" [10].

Письменник, як істинний інтелігент, повинен, відзначав І. Чендей, бути розсудливим, виваженим. Йому має бути чужою "свербляча кон'юнктура хапливості зі сподіванням і собі прорватися до лакітного пирога дешевої популярності бодай, якщо вже не визнання і слави" [23]. Його драгували галасливі амбітні самозванці, котрі вважали, що політика не потребує ні знань, ні відповідальності. Ці докори критика стосувалися прихильників автономії Закарпаття. І. Чендей писав, що ми маємо насамперед довести своє право на державність, збудувати світлий, привітний дім, а потім визначити, чого у ньому не вистачає.

І. Чендей розумів, що в розвитку художньої літератури значна роль належить критиці. Критик, на думку І. Чендея, повинен бути пильним дослідником і аналітиком. Згадуючи рецензії на збірку П. Скунця "Полюси землі", він відзначав, що деякі критики відчуття поетом особистого обов'язку в поєднанні з тими завданнями, що їх висуває доба, зрозуміли як позу, як нескромність. "Сірість і посередність, – зауважує І. Чендей, – завжди жахалася самобутнього. Вони воліли узвичаєне, те, що не спонукує до думки, до почувань, нехай уже й підтопане" [7].

У статті "Творчість добрих почуттів" критик відзначав, що про Ю. Керекеша написано багато, але

трапляються статті "з побіжним оглядом нашвидкоруч, без аналізу манери письма, будування характерів, вміння користуватися деталлю" [14].

Оцінюючи той чи інший твір, книжку, І. Чендей ніколи не залишав поза увагою особливостей творчої індивідуальності автора. "Поетичне письмо Петра Мідянки, – за спостереженням критика, – то місткі і виразні, насичені барвами з яскраво окресленим контуром картини Закарпаття, то проникливі роздуми з життя-буття нині, екскурси в історичне минуле зі здатністю виносити звідтіля властиве, характерне, то просто побіжні враження з мандрівок-доріг, зустрічей і спостережень, а поспіль саме те, що єдино примітити, спостерегти, внаслідок відтворити у поетичному слові могли розум вразливий і кмітливий, серце чутливе вкlastися могло у слово відбірне" [20].

Новели В. Басараба І. Чендей порівнював з щедру долиною, в якій розсипано ціле плесо квітів, пахучих і вражаючих барвами і своєю незвичністю. "Незвичність ця йде зовсім не од манірності, не від бажання похизуватися, а від намагання знайти єдиний, найбільш потрібний, найбільш тонкий вираз" [8]. Лірика П. Скунця нагадувала йому чистий поетичний кристал, здатний світитися різними кольорами і відтінками. "Його слово, – відзначав І. Чендей, – живе і податливо гнучке, то напружено мужнє і суворе, то лагідне, м'яке і ніжне, його думка прониклива і мудра – він воістину від природи лірик і мислитель" [10].

Критик І. Чендей умів щиро захоплюватися талановитим. "Все тут є, все тут карбоване, дзвенить, – писав він про "Баладу 22 червня" Д. Кременя. – Певно, подібне під силу істинному таланту. Виявляється, балада – таки можлива з восьми рядків. Та тільки не знаємо, як вона далася поетові. Скільки паперу він списав, поки склав оці вісім дужих на подив і захоплення силою поетичного слова-мислі. Як не порадіти за поета, як не втішитися його успіху" [21].

І. Чендей вважав, що кожен мистецький твір повинен бути оригінальним і неповторним, кожен митець має мати своє творче обличчя. Тільки мистецький твір може стати широким полем для творчої бесіди. У статті "За мистецтво високе, співзвучне часу" він писав, що іноді картини двох і навіть трьох художників, настільки подібні, що складається враження: писав їх один. Навіть назви однакові у надзвичайно подібних полотнах окремих авторів" [6].

У письменницьких роздумах І. Чендей часто торкався проблеми творчої особистості. Справедливо вважав, що поет – людина, як правило, незвичайна, здатна у буденному бачити небуденне, у звичайному – незвичайне, вглядіти і знайти в простому складне" [20], з холодного каменю викресати іскру і нею розпалити вогонь, з низовин підняти у високості, засвітити надію, помножити красу.

Справжня поезія, на думку І. Чендея, – не для забави, не для лінивих і нудьгуючих, вона для

розуму і серця. До такого висновку він прийшов, аналізуючи збірку П. Скунця "Полюси землі". Сила поезії, писав критик, у єдності "мислі і форми", в істинній образності, у відсутності споглядання і дешевої риторики. Така поезія досягається досвідом, набутою майстерністю. Вона має прийти до талановитих і освічених зовсім рано, до декого не прийти ніколи, "скільки паперу не списав би, скільки рядків не навіршував би" [21].

І. Чендей підкреслював, що слову належить бути добірним, правдивим, фразі – гнучкою, письму – "мелодійно доладним і яскравим у виразності точним" [15]. Справді віртуозне володіння словом критик побачив у ліриці Д. Кременя, слово якого "не плується, не спотикається, не застрягає, не поета веде за собою, а підкоряється йому" [21].

У поезії І. Чендей цінував точність і лаконізм. Письменник повинен на малій площі в скупих словах вмістити, за словами критика, "вельми багато", уміти окреслити все одним штрихом, знайти найбільш характерне, істотне, вражаюче уяву. Ці ознаки критик побачив у першій збірці оповідань Ю. Зейкан "Сине полум'я ранку".

У рецензії на першу збірку П. Мідянки "Поріг" І. Чендей відзначав, що молодий автор при словесній скупості уміє "бути аж вельми щедрим". Його лірика природна, вишукана, продумана, відпрацьована, гранована. Поет спостережливий, вразливий, кмітливий, "барви добирає доладно", у слово вдихає живу душу. Природність, щирість, невимушеність, "спротив до фальшивої оригінальності" І. Чендей вважає досягненням письменника.

Художник слова, на думку критика, повинен не тільки добирати кольори і тони, але й намагатися перш за все проникнути у духовний світ людини. До тих, хто уміє помічати найменші душевні порухи, він відносив прозаїка В. Басараба.

Відповідаючи на питання, який рівень має провінційна література, чи не поступається столичній, І. Чендей відзначав, що декого з місцевих авторів влаштовує провінційна прописка, бо "відкриває можливість легше видавати твори провінційного рівня, аніж подібне могло б бути у видавництвах столичних. В такому разі і чого рватися до столиці? Але, проживаючи на периферії, можна писати речі зовсім не периферійні, а відповідаючі вимогам літературного процесу у його кращих ознаках та зразках" [17].

Доброю школою художньої майстерності для прозаїка є, на думку І. Чендея, малі жанри – новела і оповідання. Вони дисциплінують слово, вчать виразному і місткому мисленню. Новела, за словами критика, "перша чує землю, перша бачить овиди, проривається оперативно і швидко, займає позиції надійно і невідступно, прокладає собі дороги скрізь і всюди дорогою ціною" [5, 51]. Новеліст, на думку І. Чендея, чимось схожий до дерева цитрини, на якому "одне квітне, інше зав'язується, проростає плодом, зеленіє, наливається соком, ще інше вже починає вистигати

і набирати отих неповторних пахощів, золотавіти отим неповторним кольором. І все водночас на однім живім дереві” [5, 55]. Цей жанр, відзначав І. Чендей, дає можливість письменнику оперативно відгукуватися на проблеми часу. До того ж, новела, оповідання легше знаходять місце для друку на сторінках періодичних видань. Повість, роман важче надрукувати окремою книжкою, до того ж вони вимагають від письменника великого літературного досвіду. Появу повістей і романів він сприймав як ознаку доросліття літератури, а відсутність драматургів пояснював професійною молодістю крайової літератури.

Звернення письменників Закарпаття до малих жанрів І. Чендей пояснював і впливом тієї літератури, яка потрапляла на Закарпаття, зокрема творів І. Франка, М. Коцюбинського, Леся Мартовича, які служили для місцевих літераторів прекрасним зразком” [2, 146]. Справжніми майстрами малої епічної форми І. Чендей вважав Луку Дем’яна, Олександра Маркуша, Федора Потушняка, Михайла Томчанія, Василя Басараба, Дмитра Кешелю, які гідно представляють школу оповідання в українській літературі.

У багатьох статтях і рецензіях І. Чендей торкався творчого процесу. Письменник повинен ”знайти себе”. ”Ця риторична сполука, – писав І. Чендей, – напросилася від переконаності: весь час у роботі над словом сумніваєшся, шукаєш себе знову і знову. Віриш і сумніваєшся, знову шукаєш себе в новій надії. І скільки б не опинявся з білим листом паперу наодинці, охоплює ніяковість перед дорогою, ба й острах, як би не загубитися, пройти... І так постійно” [15, 4].

Творчість, у сприйнятті І. Чендея, – це постійна виснажлива праця без поспішності і хапливості, постійні пошуки і студіювання, ”не тільки радість та успіх, але й біль” [12]. Письменник завжди має почувати себе ”при матеріалі, як той добрий і дбайливий господар. У кожного на господарстві є все під руку – і матеріал для саней, і для держала, є реманент, і все для ремонту, є все для будівництва і для закладання нових фундаментів, є в засіках, є на горіщі” [5, 54].

Джерелами своєї творчості І. Чендей вважав пісню і життя. В поняття пісні вкладав ”душевні щедрих і мрію, сердечність та емоційність, крилату фантазію і жагу до прекрасного, любов до казки і вишивки, до танка і співу, невсипущу потребу духовного збагачення” [5, 49]. Пісню він запам’ятав з дитинства, яке співало скрізь і всюди. Спершу співало пісню-колісанкою, згодом співав, коли ходив толоками з худобою, щоб вкоротити ”повільно минаючий час на самотині”. Чув пісні на народних весіллях, де широчінь верховинської душі не знала кінця і краю”. На все життя запам’ятав зажурені пісні заробітчан, що збиралися на майдані біля корчми, щоб податися в далекі світи з натрудженими руками і мрією про заробіток. Пісня увійшла в життя письменника ”разом з хлібом і повітрям, водою і сонцем”, вона складала невід’ємну частину життя, була життям.

Другим джерелом творчості було для письменника реальне життя, дійсні факти, які він брав на крила фантазії, домислу та вимислу, пропускав крізь збагачувальний апарат думки, зігривав емоціями і хвилюванням серце. Тоді приступала до дії пісня – струмені тепла, дихання, почувань, без яких художня література неможлива.

З потоку життєвих вражень письменник завжди відбирає найсуттєвіше, найістотніше і з цього творить свій світ. Він синтезує конкретне і загальне. П. Скунець, за словами І. Чендея, в образі Вакарова ”узагальнив краще з того, що властиве закарпатцям, закарпатців же подав через особу Вакарова” [18, 8].

Етапи творчого процесу І. Чендей детально розкриває у статті ”Від пісні і життя”. Матеріалом для його новели ”Чайки летять на Схід” стало живе враження. Письменник бачив, як везли на розстріл на відкритих машинах пов’язаних закарпатців. На його очах розгорталася трагедія боротьби, у якій загинули поет Д. Вакаров, сестри Логойди, Сірки, Микола Сокач. З’явилася настійна внутрішня потреба сказати про борців за визволення і воз’єднання Закарпаття з Україною щось вагоме. Потрібен був час і головне, як зрозумів згодом, ”отой найсильніший імпульс, поштовх, який заставив би згодом сісти за стіл” [5, 52]. Такий імпульс прийшов несподівано, хоча й свідомо, ”не без довгої попередньої внутрішньої підготовки. Якимось у залі краєзнавчого музею І. Чендей побачив прострелені кулями кишенькові хустки. Під ними лаконічний напис: ”цими хустками були зав’язані очі партизан Уйфолушіїв, батька і сина, розстріляних на березі Тиси незадовго перед визволенням Закарпатської України”. У залі не було нікого, стояла тиша, і дума, що спліталася в туге плетиво і брала в невідступний полон”. В уяві письменника постали живі жандарми-окупанти, він чув їх ходу, бачив ”холодний блиск на багнетах того ранку, коли героїв вели на страту”. ”Я бачив самих героїв – батька і сина... Чув биття серця батька, який розумів, що коїться. Бачив і розумів, якими очима дивиться він на сина – того сина, який має загинути. Як його серце обливалося в той ранок кров’ю. Та яким великим було те серце, коли не заридало вголос, не здригнулося... Тут у залі музею я зрозумів: новела буде написана” [5, 52].

У творчій уяві І. Чендея оживала картина закарпатського буття, ”вистигали образи”, карбувався ритм фрази, настрою, окреслювалася природа. Письменник розумів, що все має бути скупим, небагатослівним, але неодмінно промовистим, таким, що збуджує емоції. Прізвища героїв були відомі, але в новелі діють просто батько і син. І. Чендей не скопіював життєвих фактів, вони були лише матеріалом для художнього осмислення. Прострелені кишенькові хустки він замінив шарфом, який батько-партизан знімає з шиї, щоб загорнути сина. Цю деталь письменник змушує виконувати ще одну функцію: шарфом кат зав’яже хлопцеві очі перед розстрілом. ”У руках батька, – писав І. Чендей”, – шарф – символ тепла,

уваги, любові до сина, в руках ката – знаряддя, що прислужилося для страти. Так одну й ту ж деталь я примусив по-різному діяти, нести різко протилежне смислове навантаження” [5, 53].

І. Чендей драматизує новелу уявним діалогом між батьком і сином. Жандарми ведуть батька і сина на страту, а син питає, куди вони йдуть. Батько, приховуючи від сина правду, говорить, що пани кинуть у воду гранату, спливе риба і вони її виловлять. Син дивується, чому вони йдуть так рано, батько відповідає, що пани поспішають. Це, за словами І. Чендея, ”друга неправда”. Коли жандарми перед розстрілом зав’язують хлопчикові очі, батько втішає сина, що пани будуть гратися з ним у піджмурки. Письменник вважав, що у змодельованій ним неправді була велика правда, героїзм, мужність, сила волі і ніжність. Вигадуючи, фантазуючи, автор повинен дотримуватися логіки характеру.

Тим учителем, що ”вводить письменника у великі світи пізнання людини, тих процесів, що відбуваються на певній порі”, І. Чендей вважав життя, від нього повинен іти письменник.

Праця письменника нагадувала І. Чендею важку працю хлібороба. З працьовитим хліборобом порівнював він Михайла Томчанія. ”Чіпке селянське від рала і тяжкої праці в полі було властиве йому, коли сидів за столом у незбагненній праці літератора. Певно, нагадував того землероба, що надійно тримає чепіги плуга в руках, кладучи доладно борозну до борозни на ниві.

Він, ймовірно, нагадував того сівача, що доброю жменею бере з лантуха насіння зерна й пропускає акуратно між пальців, висіваючи в ріллю. Він же, певно, озирав зораний і засіяний клин перед боронуванням, бачив не тільки сходи, але й колосся, чув шелест і спів птахів, поскрипування воза під урожаєм” [19].

Орачем і сівачем уявлявся І. Чендею і П. Лінтур ”Карпатське ласкаве сонце, променем вперте селянське лице, чоло вже світиться краплями солоного поту... Бачу, як він вивільняє з ярма сивих кругорогих волів, пестливо гладить по тугій напрацьованій у плузі шії, обіймає оберемом припасеного для ярювання пахучого сіна... Підносить волам, не засиджується за обідом. Бо зорана нива широка та довга” [8, 94].

Петро Лінтур поставав в уяві І. Чендея садівником, що саджав саджанці-підщепи, в спеку ”притіняв” паростки-пагінчики, щепив, формував крони, добирав ґрунти для яблунь, черешень, слив, виноградарем, лісорубом, бокорашем, майстром біля верстата, капітаном корабля далекого плавання, квітникарем, інженером, що буде мости і прокладає магістралі. За словами І. Чендея, П. Лінтур ”був митцем від того кореня, в якому натура селянина, в якому цілеспрямованість робітника, в якому захоплена радість і натхненність садівника і виноградаря” [9, 95]. Він усе робив ”по-господарськи, дбайливо, з селянською впертістю і заповзятістю”.

З дбайливим господарем, який перед висівом зерен-слів не раз перебирає їх, ”очищає від полови, зайвини, сортує і важить, пам’ятаючи: добірне зерно дасть добрий урожай” [8], порівнював І. Чендей В. Басараба. Натрудженим сівачем називав О. Маркуша.

В літературно-критичних статтях І. Чендея органічно поєднуються талант аналітика і письменника. У його статтях, передмовах, післямовах, рецензіях зустрічаємо не тільки влучні характеристики творів, з них виразно постають чисто людські якості митця, риси його вдачі. У статті ”Живий у слові”, присвяченій 70-річчю М. Томчанія, І. Чендей писав: ”Здається, Томчаній з нами, що йтиму вулицею і конче зустріну його з м’якою усмішкою і лагідним запитанням: ”Іване, як ся маєш?” У цьому, Іване, як ся маєш, теж таїлася навдивовижу складна природа, що дається натурі творчій.

У цьому, здається, для мене було все відоме і знайоме, водночас таїв у собі плесо того, що єдино належало йому й нікому не відкривалося і тоді, коли було щедрим, у творах доступним, хто тільки твори його читав [19].

Кожна стаття І. Чендея має свій, так би мовити, сюжет, свою інтонацію, свій образний лад. Тон розмови про автора, той чи інший твір тактовний, розважливий, аргументований. Критик завжди умів знайти яскравий поетичний образ, який окреслює творчу індивідуальність митця. Цікаві асоціації викликала у І. Чендея перша збірка П. Мідянки ”Поріг”. Його рецензія починається з переконливого прикладу: ”Щоб пізнати смак яблука, не обов’язково скуштувати все яблуко. Про це подумалося, коли читав першу книжку поета Петра Мідянки ”Поріг”. Інколи досить одного вірша” [20]. Далі критик згадує, як на одному із зібрань літературного гуртка в університеті читав вірші юнак з Широкого Луга, що на Тячівщині. Йому закарбувалася в пам’яті інтонація і незвичний спосіб піднесення поезій. Вражало яскраве бачення, життєвість і емоціональність, незвичність світосприйняття, неординарність і самобутність.

Вразила І. Чендея і зовнішність молодого поета. ”На вигляд він зовсім-зовсім не з того ряду, котрих вважають творцем, служителем Муз. Скромний і стриманий, на початку бесіди навіть зняквовілий, на слова скупий і якимось дивно усміхнений він очима проникливо дивиться, мабуть постійно знаходячись у своєму поетичному світі. Та світ цей ніяк не одірваний од великого світу сучасності, активного життя і тих процесів, що в житті, в літературі, в побуті села і міста відбуваються” [20].

І. Чендей добре знав літературний процес на Закарпатті, це давало йому можливість розглядати творчість того чи іншого автора в розвитку, окремі твори в контексті крайової літератури. В полі його зору завжди були провідні митці краю: П. Скунець, Д. Кремень, В. Басараб, Ю. Керекеш, Д. Кешеля, П. Мідянка. Він щиро радів творчому зростанню кожного. Поза увагою І. Чендея не залишався

жоден новий твір цих письменників. У рецензіях, статтях він помічав художні знахідки, відкриття і осягав своїм мистецьким зором всю творчість автора. Аналізуючи поему П. Скунця "На границі епох", де відтворена трагічна доля Дмитра Вакарова, І. Чендей згадує скромну за обсягом першу збілочку поета "Сонце в росі", яка засвідчила, що з'явився митець непересічного таланту, він прийшов у літературу "дуже і надійно", "не просто бути в ній, а творити її". Було у цій книжці щось оригінальне, навіть у назві.

Для І. Чендея П. Скунець – перший на Закарпатті істинний поет, поет далеко не місцевого значення. Критик зауважує, що до П. Скунця були на Закарпатті поети, та все ж до нього "з його найкращими творами ми не відчували тієї повноти і сили лірики, з якими можна достойно виходити у великий світ. Таємниця крилася в неповторній особистості" [18]. П. Скунець, за спостереженням І. Чендея, поет мислі і почуттів. "Мені здається, – слушно зауважує критик, – що мислительне, розумове завжди домінує, хоч поетові ніколи не бракує щедроти в почуттях" [18]. П. Скунець, зазначав критик, уміє глибоко проникати в суть явищ, "осмислювати, виважувати й узагальнювати", вражати, захоплювати, радувати несподіваною поетичною мовою. Слово його "несилуване, воно підкоряється поету, плине легко, без відчуття "примусу, боротьби". Поет уміє вслухатися в слово.

І. Чендея завжди цікавив завтрашний день літератури, "те літературне віддалене, що визначатиме творчий процес ... на Закарпатті. Він умів помітити і підтримати талант ще, так би мовити, у зародку.

Розмірковуючи над проблемою учнівства, І. Чендей підкреслював, що "справжній митець примітний не тільки тим, що робить сам, вносить до скарбниці духовних надбань, але й учнями, отими, кому руку допомоги подав, з ким досвідом творчим поділився" [17]. На питання, від чого хотів би застерегти тих, що прагнуть увійти в літературу, відповідав, що не варто входити в літературу, коли не відчувати певності, бо творчість – це виснажлива праця. Критик з прикрістю відзначав, що більшість молодих літераторів прагнуть лише "обчленитися, здобути квиток СП", на це тратять багато зусиль, забуваючи, що найперше, найвідповідальніше – твори, а не книжки, книжечки. "Видати книжку у наш час не така вже й складна штука при наявності терпіння, послідовності, невідступності. Найгірше, коли дехто при здобутті членського квитка вважає, що мета здобута, не тільки розслабляється й гірше пише, а то й роками віддихується" [17].

І. Чендей не вважав себе нічим учителем, бо в мистецтві кожен мусить "народитися" сам, прийти до успіху самотужки. Підтримати перший крок у літературу, спричинитися до виходу першої книжки було для нього елементарним обов'язком письменника.

Багато з тих, чії перші книжки супроводжують рекомендації І. Чендея, стали відомими письменниками.

Талант І. Чендея як критика, літературознавця яскраво виявився у портретних статтях, присвячених творчості тих митців, які залишили помітний слід у світовій культурі. Оглядаючи творчість письменників у контексті світового літературного процесу, він акцентує увагу на рисах типологічної спорідненості в літературному русі. Осетинського поета Косту Хетагурова, завдяки якому Осетія ввійшла у вселюдський загаль, явивши ним свій геній, свою всеосяжність", І. Чендей порівнював з Т. Шевченком. "Нас, українців, – писав І. Чендей, – утвердив і підняв великий Тарас, осетин підняв і утвердив великий Коста" [22]. Спільне між ними І. Чендей бачить у тому, що обидва були народними співцями, виразниками найзаповітніших сподівань, закликали до боротьби за свободу і волю, пробуджували почуття національної свідомості, зводили просторий храм духовного багатства, творили сучасність і майбутність. Обидвом судилося заслання, переслідування, жандармський нагляд, обидва прожили короткий і на диво однаковий вік – по сорок сім. Обидва були бунтарями і революціонерами.

Порівнюючи твори двох великих поетів, І. Чендей приходив до висновку: їх ріднить однакове розуміння обов'язку поета і бунтівна сила. У творах Кости Хетагурова є, за спостереженням критика, щось від колишньої долі закарпатців-горян, які в пошуках порятунку, життя подавалися в світ за очі. Коста Хетагуров співзвучний сподіванням волі закарпатців у тяжкі часи гніту і неволі в умовах іншої тюрми народів – австро-угорської.

Різниця між двома великими поетами, зауважував І. Чендей, та, що нашого Тараса викупили з кріпацької неволі, Коста ж народився за два роки до того, як кріпащина в царській Росії Романових була скасована.

Великий поет, на думку І. Чендея, яку б національну культуру не представляв, належить усьому людству. До таких відносив М. Гоголя, Л. Толстого ("Чародій слова", "В Яснії Полянї"). Як бачимо, літературно-критичні зацікавлення І. Чендея виходять за межі української літератури.

Метою мистецтва, на його думку, є краса, та краса, яка надихає і захоплює. Любов до краси – основне джерело творчості. Від творів мистецтва читач повинен отримувати естетичне задоволення. Естетичні почуття є формою духовного зв'язку людини з навколишнім світом. Для виховання естетичних смаків І. Чендей рекомендував організувати диспути, лекції з унаочненням, виставки з обговоренням художніх творів. Люди повинні навчитися відрізняти справжню красу від фальшивої красивості. Їм потрібна краса в найрізноманітніших формах, бо краса облагороджує людину. Естетичне виховання, вважав письменник, має починатися з естетики

побуту, з того приміщення, де ти працюєш, ”де приходиш на роботу, де зустрічаєшся з друзями і знайомими в час дозвілля”.

І. Чендей як критик цікавився не лише художньою літературою. Багато цікавих статей, відгуків написав він про закарпатський живопис. Часто інформація про ту чи іншу картину майстра пензля перетворювалася в художній твір. Значний інтерес представляють статті І. Чендея про творчість Й. Бокшая, А. Коцки, А. Кашшая, Ф. Манайла, М. Медведського. Поштовою до їх написання, як правило, були виставки. Вони виходять за межі звичних інформацій, більшість із них – це нариси, з яких читач міг довідатися про творчий шлях того чи іншого митця, особливості його стилю. Творчість кожного художника

І. Чендей розглядає в контексті закарпатського живопису.

І. Чендей ніколи не обмежувався одним жанром творчості. Його постійною внутрішньою потребою завжди була критика. Він добре володів художнім чуттям, яке було необхідним у власній письменницькій творчості і давало можливість об’єктивно оцінювати літературний процес. У літературно-критичних статтях І. Чендея є тонке, глибоке бачення образної структури твору, технології письма, духовного вияву творчої індивідуальності.

Статті, рецензії, творчі портрети І. Чендея репрезентують високий рівень його літературно-критичної думки.

Література

1. Чендей І. Аді Е. // Закарпатська правда. – 1954. – 29 січня.
2. Чендей І. Олександр Маркуш // Олександр Маркуш. Марамороські оповідання. – Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1956. – С. 145–147.
3. Чендей І. Чародій слова: [Гоголь – великий вчитель літераторів] // Закарпатська правда. – 1959. – 1 квітня.
4. Чендей І. В Ясній Полянці: [Закарпатці в садибі Л. Толстого] // Закарпатська правда. – 1960. – 22 жовтня.
5. Чендей І. Від пісні і життя // Радянське літературознавство. – 1966. – № 12. – С. 49–55.
6. Чендей І. За мистецтво високе, співзвучне часу // Закарпатська правда. – 1969. – 29 березня.
7. Чендей І. Молодості золота пора // Молодь Закарпаття. – 1967. – 26 листопада.
8. Чендей І. Гранована, як кришталь // Закарпатська правда. – 1968. – 22 грудня.
9. Чендей І. Вікна його робітні. [Слово про Петра Лінтура] // Жовтень. – 1969. – № 7. – С. 94–99.
10. Чендей І. Нова височина // Закарпатська правда. – 1977. – 29 листопада.
11. Чендей І. Велика спадщина // Закарпатська правда. – 1981. – 23 травня.
12. Чендей І. Висока пора майстра // Закарпатська правда. – 1981. – 19 липня.
13. Чендей І. Письменник і освітянин // Літературна Україна. – 1981. – 20 листопада.
14. Чендей І. Творчість добрих почуттів // Закарпатська правда. – 1981. – 26 червня.
15. Чендей І. Знайти себе // Юлія Зейкан. Синє полум’я ранку. – Ужгород: Карпати, 1981. – С. 3–4.
16. Чендей І. Юрієві Керекешу – 60 // Літературна Україна. – 1981. – 26 червня.
17. Чендей І. Краса, що надихає і захоплює // Молодь Закарпаття. – 1983. – 26 травня.
18. Чендей І. Поет з Верховини // Київ. – 1983. – № 12. – С. 7–8.
19. Чендей І. Живий у слові // Молодь Закарпаття. – 1984. – 17 липня.
20. Чендей І. Поріг у літературу // Закарпатська правда. – 1987. – 6 грудня.
21. Чендей І. У єдності мислі і слова // Закарпатська правда. – 1988. – 13 серпня.
22. Чендей І. Велике об’єднуюче слово // Закарпатська правда. – 1989. – 27 жовтня.
23. Чендей І. На клич матері-України // Молодь Закарпаття. – 1991. – 26 листопада.